

บทที่ 2

ทฤษฎีและมโนภาพเกี่ยวกับการหน้าที่ของศาสนาทางสังคม

ในการศึกษาศาสนา ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่งนั้น นักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ได้ทำการศึกษาจากแง่มุมและด้านต่าง ๆ หลายด้านตามความสนใจของแต่ละบุคคล และให้แนวความคิดในการศึกษาแตกต่างกันไป กล่าวคือ นักสังคมวิทยาศาสนา พิจารณาความคงอยู่ของสังคมและความต่อเนื่องของสังคมว่าขึ้นอยู่กับการศึกษาหน้าที่ของสถาบันทางสังคม (O' Dea 1966 : 4) และเนื่องจากสถาบันศาสนา เป็นสถาบันทางสังคมซึ่งดำรงคงอยู่มาตั้งแต่อดีตกาลแสดงว่าศาสนาจะต้องมีหน้าที่ในการตอบสนองความต้องการของสังคมอย่างแน่นอน

Emile Durkheim นักสังคมวิทยาเห็นว่า ศาสนานั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับระบบความเชื่อและการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (The Sacred) ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์เกิดความรู้สึกเคารพและยำเกรง ซึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาต่าง ๆ นั้นแท้ที่จริงก็คือขนบธรรมเนียม คำนิยมหรือบรรทัดฐานของสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือจากสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของคนเรา โดยมีการจัดพิธีกรรมทางศาสนาขึ้น เพื่อให้สมาชิกในสังคมนั้นมีการยอมรับนับถือร่วมกัน ดังนั้นศาสนาจึงเป็นเครื่องมือในการควบคุมทางสังคมอย่างหนึ่งในการที่จะช่วยสร้างเสถียรภาพให้แก่สังคม โดยการทำให้คนในสังคมนั้นยอมรับในคำนิยมและแบบแผนความประพฤติปฏิบัติร่วมกัน ศาสนาตามทัศนะของ Durkheim มีหน้าที่ในการช่วยสร้างความเป็นปึกแผ่นในสังคม (Durkheim 1925 : 12 - 13)

Bronislaw Malinowski (1942 : 76 - 77) ได้เสนอแนวทางสำหรับกลุ่มโครงสร้างหน้าที่ขึ้นว่า การปฏิบัติตามวัฒนธรรมในแต่ละสังคมนั้น ย่อมจะปรากฏออกมาในลักษณะของการกระทำต่อกันและกันอย่างมีความหมายและทั้งหมดนี้จะต้องพยายามเข้าใจในแง่ของการสนองตอบความต้องการทางจิตวิทยาของเอกชนที่รวมกันอยู่ในสังคม โดยที่

Malinowski มุ่งอธิบายให้เห็นว่า การปฏิบัติในเรื่องเกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อต่าง ๆ นั้น เป็นไปเพื่อสนองความต้องการในการดำรงชีวิตอยู่ของมนุษย์ในสังคม

Malinowski ได้ทำการศึกษาชาวโทรโบรอันด์ (Trobriand) ซึ่งอยู่ในบริเวณเกาะนิวกินี พบว่า ชาวโทรโบรอันด์จะไม่ใช้ไสยศาสตร์เลย เมื่อออกทำการประมงตามชายฝั่งใกล้ ๆ ที่มีความปลอดภัย เพราะเขาเห็นว่าเครื่องมือ เครื่องใช้ และวิชาการที่มีอยู่ นั้นพอเพียงต่อการดำเนินการและการให้ความปลอดภัย แต่คราวใดที่พวกโทรโบรอันด์ต้องแล่นเรือไกลฝั่งออกไป อาจจะต้องเผชิญกับพายุหนักหรือความปั่นป่วนของท้องทะเล เครื่องมือ เครื่องใช้ และวิชาการที่มีอยู่อาจจะไม่สามารถคุ้มครองชีวิตพวกเขาได้ก็จะเกิดความกระวนกระวายใจ ก็จะหันมาใช้วิธีการทางไสยศาสตร์เข้าช่วย ฉะนั้น Malinowski จึงถือว่าการปฏิบัติทางไสยศาสตร์ด้วยการใช้เวทมนต์คาถาและอื่น ๆ จึงเป็นไปเพื่อสร้างความอบอุ่นและระงับความกระวนกระวายใจด้วยในขณะเดียวกัน

จะเห็นได้ว่า Malinowski ศึกษาศาสนาโดยมุ่งไปที่หน้าที่ของพิธีกรรมและลัทธิศาสนาต่าง ๆ เป็นสำคัญ แต่การมองหน้าที่ของ Malinowski นั้นจะหนักไปทางด้านจิตวิทยา มากกว่า เพราะเน้นที่ตัวบุคคล ซึ่งเน้นถึงความต้องการของบุคคลแตกต่างกับ Durkheim ที่เน้นในด้านสังคมมากกว่าจิตใจและ เน้นหนักความต้องการของสังคมมากกว่าความต้องการของบุคคล

สถาบันทางศาสนามีหน้าที่ในการสร้างความผูกพันระหว่างปัจเจกชนกับสังคมช่วยสนับสนุนกำลังขวัญ เมื่อคนเผชิญกับความไม่แน่นอนและผิดหวัง และช่วยเสริมสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและช่วยสร้างเสถียรภาพของสังคมโดยการสนับสนุน ควบคุมทางสังคม สนับสนุนค่านิยมและ เป้าหมายอันเป็นที่ยอมรับในสังคม และเป็นเครื่องมือในการเอาชนะการกระทำผิดและการ เป็นปฏิปักษ์ต่อสังคม

สำหรับกรอบแนวคิดที่จะใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์จะใช้กรอบแนวคิดของ Emile Durkheim ซึ่งถือว่า สิ่งสำคัญก็คือ สังคมต้องมีการผนึกหรือยึดเหนี่ยวกัน ฉะนั้นจึงต้องมีการควบคุมทางสังคม นอกจากกฎหมายข้อบังคับทำหน้าที่ควบคุมได้เพียงส่วนหนึ่งแล้ว ศาสนาก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่จะช่วยควบคุมสังคมได้

ความคิดทางศาสนาศาสตร์ของ Emile Durkheim

ในหนังสือ *The Elementary Forms of Religious Life* ของ Durkheim นั้น ได้โยงความเชื่อทางศาสนาเข้ากับเรื่องโครงสร้างสังคม Durkheim ถือว่าสิ่งที่สำคัญก็คือ สังคมต้องมีพลังผูกหรือยึดเหนี่ยว ดังนั้นจึงต้องมีการควบคุมทางสังคม ในกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมทางสังคมนั้น กฎหมายข้อบังคับก็ทำหน้าที่ควบคุมเพียงส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งที่จะช่วยทำหน้าที่ในการควบคุมทางสังคม ก็คือ เรื่องของศาสนา โดย Durkheim ได้ทำการแบ่งสิ่งต่าง ๆ ในโลกออกเป็น 2 ส่วน (พุทธ ศักดิ์เดชยนต์ ม.ป.ป. : 29) คือ

1. sacred คือ ส่วนที่เกี่ยวกับศาสนาหรือความเชื่อที่เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นเรื่องนามธรรม คือ สิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ วัตถุใด ๆ ก็ตามย่อมที่จะไม่มีลักษณะที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในตัวของมันเอง แต่ขึ้นอยู่กับคนเราจะให้ความหมายแก่วัตถุนั้น ๆ ในฐานะที่เป็นวัตถุธรรมตาหรือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น เหล้าไวน์ในพิธีทางศาสนา ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นสัญลักษณ์ของโลกิตของพระคริสต์ ในแง่นี้ย่อมไม่ใช่เครื่องดื่มธรรมดา กิจกรรมทางธรรมมิได้ทำเพื่อวัตถุประสงค์อื่น ๆ แต่กระทำไปเพื่อแสดงความนับถือบูชา

2. profane เป็นเรื่องในชีวิตประจำวัน ในแง่ที่ทุกคนทำไปเพื่อผลประโยชน์ของตนเองไม่เกี่ยวกับเรื่องของศาสนา

สังคมแต่ละสังคมมีการแบ่งแยกแตกต่างกันออกไป และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสังคมหนึ่ง จะเป็นสิ่งธรรมดาในอีกสังคมหนึ่งก็ได้ ไม่มีการกำหนดตายตัวลงไปสำหรับทุกสังคม Durkheim ได้ใช้ตัวอย่างจากพวกคนซึ่งอยู่ในทะเลทราย ในทวีปออสเตรเลียในการอธิบายถึงจุดเริ่มต้นของความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากสภาพท้องถิ่นเป็นทะเลทรายแห้งแล้ง อาหารการกินขาดแคลน ผู้คนจึงรวมกลุ่มเป็นกลุ่มเล็ก ๆ เพื่อช่วยกันหาอาหารและแบ่งปันกันอย่างทั่วถึง ชีวิตความเป็นอยู่โดยทั่วไปแร้นแค้นและน่าเบื่อหน่าย ชาวป่ากลุ่มนี้จึงมีความเชื่อว่า คนเป็นลูกหลานของสัตว์หรือพืชเฉพาะชนิดไปพร้อมทั้งยึดถือว่า สัตว์หรือพืชซึ่งเป็นบรรพบุรุษของตน เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของกลุ่ม (totem)

คนกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในบริเวณเดียวกันนี้จะนัดพบกันปีละครั้ง เพื่อฉลองการที่ไม่ได้พบกันมานาน จะมีการเลี้ยงอาหารกันอย่างเต็มที่ หลังจากที่กินอาหารกันอย่างร่ำเด้งมาแทบทั้งปี พืชหรือสัตว์ที่เคยยึดถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (totem) และมีข้อห้ามไม่ให้บริโภคในยามปกติ ก็จะได้รับยกเว้นในโอกาสพิเศษนี้ ข้อห้ามอื่น ๆ เช่น ข้อห้ามการประพฤติต่าง ๆ ก็ได้รับการยกเว้นเช่นเดียวกัน ทำให้การฉลองนี้เป็นโอกาสพิเศษมาก เพราะทุกคนมีอิสระเสรี ไม่มีข้อห้ามใด ๆ อยู่ในสังคม ไม่ว่าจะ เป็นด้านความประพฤติหรือการบริโภค ประกอบกับความดีใจที่ได้พบญาติมิตรซึ่งห่างไกลกันไปเป็นเวลานาน ทำให้คนที่ร่วมฉลองนี้มีความสุข ที่มาของความสุกที่ได้รับนี้ก็คือ สิ่งที่พระเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ก็คือ totem นั่นเอง จะเห็นได้ว่า Durkheim มองประเพณีทางศาสนาของคนในออสเตรเลียว่ามีประโยชน์ในการช่วยรวบรวมคนกลุ่มเล็ก ๆ หลาย ๆ กลุ่มให้เป็นกลุ่มเดียว ประเพณีนี้ทำให้กลุ่มหลาย ๆ กลุ่มมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะมีขนบธรรมเนียมประเพณีอันเดียวกันและพูดภาษาเดียวกัน ถึงแม้ว่าตลอดเวลาเกือบทั้งปีจะไม่ได้พบปะพูดคุยกันเลยก็ตาม

ความสำคัญของพิธีกรรม

หนังสือพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของพิธีกรรมว่า หมายถึง แบบอย่างของพฤติกรรมที่กำหนดไว้ด้วยกฎเกณฑ์หรือธรรมเนียมประเพณีให้กระทำ และเพื่อให้มีความขลัง สังคมแบบดั้งเดิมจึงมักถือว่า พิธีกรรมถ้าทำอย่างถูกต้องเคร่งครัดก็จะเป็นที่พอใจของเทพเจ้า ถ้าทำผิดพลาดหรือไม่ทำเบี่ยงเบนก็จะลงโทษ พิธีกรรมในสังคมปัจจุบันมักถือเป็นเรื่องสำคัญ เมื่อเกี่ยวกับกิจกรรมทางศาสนาหรือของสมาคมลับ และโอกาสงานสังคมอย่างเป็นทางการเป็นรูปแบบพิธีทั้งหลาย พิธีกรรมกระทำเวลารับสมาชิกใหม่หรือนำสมาชิก หรือในเวลารับตำแหน่งและพิธีกรรมอาจปรากฏในรูปลักษณะของการเดินรำทำเพลง การเลี้ยง การสังเวย ฯลฯ ส่วนประกอบของพิธีกรรมอาจมีทั้งการสวด การขับร้อง กิริยาท่าทางลูกนั่ง เดิน เห็น การแห่แห่นหรือมอปกรณ์เครื่องยศและสัญลักษณ์ต่าง ๆ

ถ้าพิจารณาถึงความสำคัญของพิธีกรรมในสังคม ก็ต้องยอมรับว่าพิธีกรรมมีส่วนทำให้ประชาชนที่อยู่ในท้องถิ่น เดียวกันมีความผูกพันกันมีการประกอบพิธีกรรมร่วมกัน เช่น ในงานขึ้นบ้านใหม่หรืองานฉลองเทศกาลต่าง ๆ เป็นการรวมญาติมิตร มีการสังสรรค์และเลี้ยงฉลอง เป็นการสร้างความสามัคคีในท้องถิ่น การมีประเพณีต่าง ๆ เป็นประจำ เป็นเครื่องมือสร้าง

ความสามัคคี การจัดงานแต่งงานและงานศพก็ยังมีประโยชน์ในการตั้งญาติมาพบปะกัน เป็นการรักษาความสัมพันธ์ซึ่งเคยมีอยู่ให้มือคู่ต่อไป พิธีกรรมทางศาสนาบางอย่างก็มีส่วนช่วยรักษาสุขภาพจิตของประชาชนด้วย เช่น การทำบุญช่วยทำให้คนบางคนสบายใจ เป็นการฝึกให้คนรู้จักให้และมีใจเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ ผลประโยชน์ทางจิตใจเป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดที่สุด

ในระยะแรก ๆ เมื่อมนุษย์พยายามค้นหาคำตอบเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่ไม่สามารถหาคำตอบจากความรู้เดิมที่มีอยู่เกี่ยวกับธรรมชาติได้ คำอธิบายว่า พายุร้อง พายุผ่า หรือภูเขาไฟระเบิดเกิดขึ้น เพราะอิทธิพลและอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ บ่อมเป็นคำตอบที่มนุษย์สมัยโบราณยอมรับ เพราะผู้ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเท่านั้นคือ ผู้ที่สามารถควบคุมพฤติกรรมของธรรมชาติได้ ความเชื่อทางไสยศาสตร์ จึงเป็นความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งเกิดขึ้นสมัยโบราณและไม่มีการจذبบันทึกเกี่ยวกับความเชื่อแต่ละชนิดและศาสตร์เป็นผู้ริเริ่มความเชื่อนั้น ๆ ขึ้นมา การติดต่อกับผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติทำได้โดยพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ เป็นต้นว่า การใช้เวทมนต์คาถาโดยมีผู้ประกอบพิธีกรรม คือ แม่หมอ หมอผี คนทรง หรือจ้ำ แล้วแต่กรณี (อมรา พงศาพิชญ์ 2519 : 28)

สำหรับทางด้านศาสนานั้น Durkheim ได้กล่าวว่า ส่วนประกอบของศาสนามี 2 ส่วนคือ ความเชื่อและการกระทำหรือพิธีกรรม ความเชื่อ คือ กฎเกณฑ์หรือคัมภีร์ต่าง ๆ ของศาสนา ในขณะที่การกระทำ ก็คือ พิธีกรรมทางศาสนา การจัดพิธีกรรมทางศาสนาขึ้น เพื่อให้สมาชิกในสังคมนั้นมีการยอมรับนับถือร่วมกัน ศาสนาจึงเป็นเครื่องมือในการควบคุมทางสังคมอย่างหนึ่งในการที่จะช่วยสร้างเสถียรภาพให้แก่สังคมโดยทำให้คนในสังคมนั้นยอมรับในค่านิยมหรือแบบแผนความประพฤติปฏิบัติร่วมกัน ศาสนาตามทัศนะของ Durkheim จึงมีหน้าที่ในการช่วยสร้างความเป็นปึกแผ่นในสังคม และเป็นสิ่งที่ช่วยสร้างบรรทัดฐานขึ้นในสังคม ทำให้เกิดความเบ้ระเบียบและความมั่นคงของสังคม เช่น ชนพื้นเมืองชาวออสเตรเลียกระจายเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ตลอดเวลา เพื่อผลประโยชน์ในการหาอาหาร ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการรวมตัวกันเป็นครั้งคราว เพื่อทำให้เกิดความเบ้ระเบียบและความมั่นคงให้กับสังคม

Durkheim ได้กล่าวถึง หน้าที่ของพิธีกรรมที่สำคัญไว้ 4 ประการ (จิตยา
สุวรรณพงษ์ 2524 : 99 - 100) คือ

1. หน้าที่ในการเตรียมและจัดวินัย (Disciplinary and Preparatory function) หน้าที่นี้จะ เป็นส่วนที่พิธีกรรมของศาสนาจะทำให้บุคคลมีระเบียบวินัยด้วยตนเอง เตรียมตนเพื่อชีวิตในสังคม

Durkheim ได้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับข้อผูกพันทางศีลธรรม (moral obligation) Durkheim เริ่มต้นด้วยการวิเคราะห์การกระทำของคนเราว่าต้องประกอบด้วยวิธีการและจุดมุ่งหมายและต้องใช้ความมีเหตุผล นอกจากนี้แล้ว ผู้กระหายยังต้องยอมรับถึงความเป็นจริงของสังคมว่าเป็นข้อเท็จจริงของโลกภายนอก มีการยอมรับข้อผูกพันทางศีลธรรมเพื่อหลีกเลี่ยงการลงโทษ ทั้งนี้ก่อให้เกิดทัศนคติแบบเคารพขึ้น มีการยอมรับบรรทัดฐาน (norms) ซึ่งเป็นที่รับรู้กันในหมู่สมาชิกของสังคม ระบบสังคมเป็นระเบียบได้เมื่อมีระบบคุณค่าร่วมกัน ถ้าปราศจากระบบคุณค่าร่วมกัน ซึ่งแสดงออกในรูปของศาสนาแล้ว ก็จะไม่มียิ่งที่เรียกว่าสังคมหรือชุมชน สังคมจะตกอยู่ในสภาพสับสนเกะกะกันไม่คิดที่ Durkheim เรียกว่า สภาพไร้บรรทัดฐาน (anomie) (มรรยาท กิจสุวรรณ 2522 : 110)

ดังนั้น ภาวะ anomie จึงเกิดขึ้นเมื่อสิ่งยึดเหนี่ยวต่าง ๆ ในสังคมสูญหายไป กฎ ศีลธรรมและความเชื่อต่าง ๆ ไม่สามารถจะควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมนั้น ๆ ได้ ซึ่งการฆ่าตัวตาย ก็คือ ปรากฏการณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงภาวะของการเกิด anomie และการฆ่าตัวตายแบบที่เรียกว่า "anomic suicide" ก็เป็นการฆ่าตัวตายที่ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางสถิติระหว่างความถี่ของการฆ่าตัวตายและวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจหรือแนวโน้มของการฆ่าตัวตายในช่วงเวลาของเหตุการณ์บ้านเมือง ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว บรรดาชนบทรรมนิยมประเพณีต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่แนวทางควบคุมความประพฤติความคิดเห็นของคนไม่ได้ผล (Raymond Aron 1967 : 42 - 43)

การแนะนำของ Durkheim ในรูปแบบของการฆ่าตัวตายแบบนี้ เป็นการแสดงให้เห็นถึงลักษณะของสังคมสมัยใหม่ ซึ่งเกิดความอ่อนแอของการผูกพันกันของคนที่มีต่อกลุ่ม

2. หน้าที่ในการยึดเหนี่ยวและผนึกเข้ากับสังคม (Cohesive function)

ศาสนาและพิธีกรรมจะทำหน้าที่ในอันที่จะสร้างความหมายของการที่มนุษย์จำต้องอยู่ร่วมกันมีอารมณ์และความรู้สึกทำนองเดียวกัน ตลอดจนการแสดงออกในแนวเดียวกัน เป็นการสร้างพลังในการรรวมกลุ่มกัน

สังคม ก็คือ กลุ่มคนที่รวมอยู่ด้วยกันได้ เพราะมีพลังบางอย่างซึ่งรวมคนไว้ด้วยกัน ทำให้เกิดพลังกลุ่มในระดับสังคมและไม่สามารถแยกออกเป็นระดับบุคคลได้ พลังนี้ Durkheim ใช้ศัพท์ว่า conscience collective หมายถึง ระบบความเชื่อหรือความรู้สึกของสมาชิกในสังคมซึ่งไม่ใช่ความรู้สึกส่วนตัวแต่เป็นความรู้สึกที่บุคคลมีต่อสภาพแวดล้อมและสภาพสังคม สังคมจะสามารคงอยู่ได้ด้วยดี เมื่อสมาชิกของสังคมนั้นยึดมั่นในกฎเกณฑ์หรือกฎศีลธรรม ค่านิยมของส่วนรวมและบรรทัดฐานของสังคม ซึ่งทั้งหมดนี้รวมเรียกว่า conscience collective กฎเกณฑ์ทั้งหมดที่ควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมไว้ด้วยกัน โดยมีค่านิยมและศีลธรรมเป็นหลักยึดเหนี่ยว อาจออกมาในรูปของพิธีกรรมหรือความเชื่อ และรวมเรียกว่าสถาบันสังคม ครอบคลุมที่ระบบความเชื่อและระบบสัญลักษณ์ของสมาชิกในสังคมมีส่วนร่วม สังคมก็จะไม่สลายหรือเสื่อม (อมรา พงศาพิชญ์ 2528 : 7)

ในสังคมโดยทั่วไปจะพบว่า ความเชื่อทางศาสนาซึ่งเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวของสมาชิกในสังคมนั้น มีโครงสร้างหรือองค์กรที่เมื่อรวมถึงพิธีกรรมทางศาสนาแล้วนับว่าเป็น ส่วนประกอบที่สำคัญของสังคม โดย Durkheim ได้เข้าไปทำการศึกษาเผ่า Arunta ในออสเตรเลีย ซึ่ง Durkheim มีความเชื่อว่า totemism เป็นรูปแบบเริ่มแรกสุดของศาสนาในสังคมของเผ่า Arunta (totemism หมายถึงความเชื่ออย่างแท้จริงในพลังและหลักการลึกลับหรือศักดิ์สิทธิ์ซึ่งจะมีการลงโทษต่อผู้ที่ล่วงละเมิดในสิ่งที่ต้องห้าม เป็นการเพาะนิสัยของความรับผิดชอบทางศีลธรรมสำหรับกลุ่มและทำให้เกิดสัญลักษณ์ขึ้น ซึ่งอาจจะเป็นรูปสัตว์ ต้นไม้หรือวัตถุตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์และของกลุ่ม) (จ้านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ 2523 : 46)

ชีวิตของชาว Arunta มี 2 แบบ คือ

1. มีการแสวงหาอาหาร ซึ่งกระจัดกระจายกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ มีลักษณะเป็นแบบเร่ร่อน

2. จะมีการรวมตัวกันในเวลาที่มีเทศกาลที่เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ Durkheim มองเห็นว่า กิจกรรมที่มีการกระทำร่วมกันว่า เป็นสถานที่เกิดความรู้สึกนึกคิดขึ้นทางศาสนา

Durkheim มีความเชื่อว่า conscience collective (collective consciousness) อยู่ในหมู่คนเหล่านี้มากพอที่จะดึงคนเหล่านี้ไว้ด้วยกันได้ conscience collective นั้นนอกเหนือจากความเชื่อในเรื่องของ totemism แล้วก็คือ การที่คนพวกนี้ จะมีการนัดพบกันทุกปี การประกอบพิธีกรรมร่วมกันและการใช้ชีวิตร่วมกันปีละครั้งนี้ Durkheim ได้อธิบายเอาไว้ว่า พิธีกรรมต่าง ๆ นั้น เป็นรูปธรรมของ conscience collective และ สังคมจะคงอยู่ได้ต่อไปตราบเท่าที่ conscience collective ยังคงมีอยู่ (อมรา พงศาพิชญ์ 2528 : 8)

3. หน้าที่ในการผนวกและรื้อฟื้น (Revitalizing function)

ศาสนาและประเพณีจะทำหน้าที่ในการสร้างความยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี ในอดีตให้คงอยู่ในสังคมปัจจุบัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้แสดงถึงสัญลักษณ์ของการเป็นกลุ่มสังคม

สำหรับขมรมพุทธศาสนา ได้เข้ามามีบทบาทในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาโดยใช้ การฝึกสมาธิ เป็นวิธีการกลม่อมเกล่าจิตใจและควบคุมตนเอง ซึ่งการฝึกสมาธินี้ยึดหลักการฝึก สมาธิตามแนววิชาธรรมกาย ซึ่งเป็นวิชาอันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเทศนาสั่งสอนเวไนยสัตว์ ในสมัยพุทธกาล หลังจากศึกษาปฏิบัติสืบเนื่องมาหลังพุทธกาลอีก 500 ปี การปฏิบัติวิชาธรรมกาย ก็เริ่มเลือนและสูญหายไปมากที่สุดโดยไม่ทราบสาเหตุที่แน่ชัด ตราบจนกระทั่งพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ได้ค้นพบอีกครั้ง ภายหลังจากที่ท่านมรณภาพเมื่อปีพุทธศักราช 2502 การ เผยแพร่ซึ่งได้กระทำสืบเนื่องกันตลอดมาจึงผลให้วิชาธรรมกายขยายกิ่งก้านสาขาจากวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ไปสู่วัดและชุมชนอื่น ๆ ทั้งในพระนครและต่างจังหวัด และเริ่มกระจายออกไปสู่ ต่างประเทศ ซึ่งวัดพระธรรมกายก็เป็นวัดหนึ่งซึ่งยึดเอาการปฏิบัติสมาธิตามแนววิชาธรรมกาย ของวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ เป็นหลักในการปฏิบัติธรรม

ดังนั้นขมรมพุทธศาสนา จึงนับได้ว่า เป็นขมรมฯ ที่มีส่วนอย่างมากในการเผยแพร่ พุทธศาสนาในอดีตให้คงอยู่ในสังคมปัจจุบันได้ต่อไป

4. หน้าที่ในการสร้างความรู้สึกของคุณค่าและความสุขของการมีชีวิต (Euphoric function)

พิธีกรรมทำให้เกิดความสุขในการมีชีวิตร่วมกัน พร้อมทั้งลดความกดดันหรือเศร้าโศกในจิตใจ ในกรณีที่กลุ่มสังคมจำเป็นต้องประสบกับภาวะวิกฤตต่าง ๆ เช่น การตายหรือภัยต่าง ๆ พิธีกรรมทางศาสนาจะเป็นเครื่องชี้ว่า บุคคลที่ประสบเคราะห์กรรมนั้นมีใช่เป็นผู้เดียวที่ได้รับทุกข์ แต่กลุ่มสังคมก็มีส่วนในความทุกข์นั้น ตัวอย่างเช่น ประเพณีงานศพที่บรรดาญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงของผู้ตายทั้งหมด และผู้มีชีวิตอยู่ก็จะมาร่วมในพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นการแสดงถึงการมีส่วนร่วมในทุกข์ มีใช่บุคคลคนเดียวเท่านั้น หรือในพิธีแต่งงานก็จะมีผู้มาแสดงความยินดีช่วยเหลือ สิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงตระหนักในผลของการเป็นสมาชิกของสังคมนั้น (จิตวิทยา สุวรรณขง 2527 : 99)

การดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคมบางครั้งต้องตกอยู่ในสภาวะที่ไม่แน่นอน บางครั้งไม่เข้าใจปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้นในชีวิตของคน ไม่รู้ว่าตนเกิดมาทำไม ตายแล้วจะไปไหน เมื่อเกิดความทุกข์แล้วไม่รู้จะแก้ไขอย่างไร ความคิดเช่นนี้ทำให้มนุษย์มีวัฒนธรรมความเชื่อ เพื่อบำรุงจิตใจ เมื่อได้รับความทุกข์เดือดร้อน ความสะเทือนใจอย่างแรงหรือหวั่นวิตก มนุษย์จึงคิดถึงศาสนา ฉะนั้นศาสนาจึงเป็นเครื่องตอบปัญหาความไม่รู้ของมนุษย์ได้ เช่น หลักคำสอนที่เกี่ยวกับเรื่องของกรรมที่สอนให้คนเข้าใจว่า เหตุการณ์ทุกอย่างที่เกิดขึ้นในมนุษย์นี้เกี่ยวเนื่องมาจากเหตุคือ การกระทำกรรมสิ่งใดไว้ไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว กรรมนั้นก็จะต้องสนองซึ่งอาจจะปรากฏผลในปัจจุบัน หรือในอนาคตก็ได้แล้วแต่ความหนักเบาของกรรมที่ทำได้ กรรมจะหมดได้เมื่อสามารถดับกิเลสและความเศร้าหมองทั้งปวงจนหมด (กรมการศาสนา. 2500:315)

คำสอนของพระพุทธเจ้าเหล่านี้ จะเป็นส่วนหนึ่งที่จะตอบปัญหาความไม่รู้ของมนุษย์ ตลอดจนชี้ให้มนุษย์ไตร่ตรองปัญหา เมื่อได้รับความทุกข์ สะเทือนใจ

ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงการหน้าที่ของพุทธศาสนาตั้งที่กล่าวมาแล้ว ก็จะทำให้เห็นว่าในสังคมปัจจุบันนี้ ความเจริญทางวัตถุและเทคโนโลยีต่าง ๆ ได้ก้าวเข้าสู่ชีวิตในสังคมอย่างมาก คนต้องรับผิดชอบต่อตนเองมากขึ้น ต้องชวนชวนปรับปรุงตนให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ ๆ ตลอดจนต้องแข่งขันกับผู้อื่นเพื่อความอยู่รอดของตน ซึ่งเป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้คนเกิดความรู้สึกไม่แน่นอน

ในชีวิตหรือมีความทุกข์ที่แก้ไม่ตก ศาสนาจึง เป็นสิ่งสำคัญสิ่งหนึ่งที่จะช่วยตอบสนองความต้องการทางจิตใจของคนเหล่านี้ได้ โดยเฉพาะคนที่เลื่อมใสศาสนาอย่างแท้จริง และที่สำคัญยิ่งกว่านั้น ศาสนาจะช่วย เป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมมิให้ประพฤติชั่วออกนอกจวนนอกทางที่ผิดกฎหมาย จารีตประเพณี หรือบรรทัดฐาน เป็นการช่วยให้สังคมสงบเรียบร้อยได้

ดังนั้น ศาสนาจึงนับว่าเป็นสถาบันหนึ่งของสังคมจะได้รับการยอมรับสนับสนุนจากสังคม มากน้อยเพียงใด ก็ย่อมขึ้นอยู่กับศาสนานั้นจะมีประโยชน์ ช่วยตอบปัญหา และช่วยแก้ปัญหา ของมนุษย์ในสังคมขณะนั้นได้มากน้อยแค่ไหน การเกิดขึ้น คำร้องอยู่หรือเสื่อมไปของศาสนาจึง ขึ้นอยู่กับประโยชน์ที่มีต่อสังคมเป็นสำคัญ ถ้าศาสนาไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของบุคคล สมัยใด วิกฤตการณ์แห่งการอยู่รอดของศาสนาที่เกิดขึ้น และจะปรากฏเป็นกระแสความพยายาม ต่าง ๆ ที่จะหาทางปรับตัวให้หลักธรรมทางศาสนาสามารถตอบสนองต่อการแก้ปัญหาในสภาพของ สังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

เราจะพบว่าสภาพสังคมไทยในปัจจุบันนั้น ศาสนาได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ เข้ากับสภาพสังคมอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการปรับปรุงทางด้านการศึกษาศาสนา หรือการปรับปรุงในเรื่องของการปฏิบัติธรรม ซึ่งจะพบว่ามียุทธศาสตร์หลายแนวทางด้วยกันไม่ว่าจะเป็น แนวปฏิบัติสายปัญญา หรือแนวปฏิบัติสายศรัทธา ซึ่งเป็นแนวทางการปฏิบัติที่อาศัยความศรัทธา ความมุ่งมั่น หรือการไข้กำลังใจสำคัญ ซึ่งเป็นแนวการปฏิบัติธรรมของวัดพระธรรมกาย และขรรคมพุทธศาสตร์ของแต่ละสถาบันก็ได้ยึดเอาแนวทางของวัดพระธรรมกายนี้เป็นแนวทางใน การศึกษาและปฏิบัติธรรม เป็นการ เน้นถึงความดีงามของปัจเจกชน โดยการฝึกใจเป็นสำคัญ แต่ถึงแม้ว่าจะมีแนวทางในการปฏิบัติที่แตกต่างออกไปหลายสำนักก็ตาม แต่จุดมุ่งหมายก็คือ เพื่อ ชัดเกล้าจิตใจของเขาวงคนให้เป็นคนดีมีสติปัญญาและ เป็นการธำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาให้ยืนยาว สืบต่อไป

จากแนวคิดทฤษฎีที่กล่าวมาแล้วนั้นจะเห็นได้ว่า พิธีกรรมและหน้าที่ทางศาสนามีความ เกี่ยวเนื่องกัน โดยพิธีกรรมจะสะท้อนให้เห็นถึงการกระทำของบุคคลในสังคม

พิธีกรรมนั้นเป็นส่วนประกอบของศาสนา ซึ่งประชาชนให้ความสนใจและพยายามปฏิบัติ ตามอย่างเคร่งครัด การกระทำพิธีกรรมมักจะขึ้นอยู่กับความ เชื่อที่ผู้กระทำพิธีกรรมนั้น เชื่อถืออยู่

การวิเคราะห์พิธีกรรมในงานวิจัยนี้ จะวิเคราะห์โดยใช้แนวการศึกษาเชิงการหน้าที่ (functionalism) ตามแนวความคิดของ Durkheim

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สลิลลา วรรณัจฉริยา (2512) ได้ศึกษาเรื่อง "การศึกษาทัศนคติของนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่มีต่อศาสนา" โดยสุ่มตัวอย่างประชากรจากนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยปีสุดท้าย ผลการวิจัยปรากฏว่า นิสิตส่วนใหญ่มีทัศนคติเห็นชอบด้วยกับศาสนา นิสิตมองศาสนาในแง่ศีลธรรม จรรยา เป็นเรื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และเป็นที่ยึดทางใจ เมื่อวิเคราะห์คำตอบโดยใช้การวิเคราะห์ความผันแปรของคะแนนแล้วปรากฏว่า

- ก. มีความแตกต่างในทัศนคติต่อศาสนาเมื่อจำแนกตามกลุ่มวิชา
- ข. มีความแตกต่างในทัศนคติต่อศาสนาเมื่อจำแนกตามเพศ กล่าวคือ เพศหญิงมีทัศนคติที่เห็นชอบด้วยกับศาสนามากกว่าเพศชาย
- ค. มีความแตกต่างในทัศนคติเมื่อจำแนกตามอุดมคติของชีวิต
- ง. มีความแตกต่างในทัศนคติเมื่อจำแนกตามกลุ่มพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา

ธีรศักดิ์ กำบรรณารักษ์ (2515) ได้ทำวิจัยเรื่อง "ทัศนคติของนักศึกษาระดับมัธยมศึกษาที่มีต่อความเชื่อทางศาสนา" พบว่า การเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การทำบุญตักบาตร เข้าโบสถ์ จะทำโดยเฉลี่ยเดือนละ 1 - 2 ครั้ง นอกนั้นมักจะกระทำในวันสำคัญทางศาสนา การเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม นักศึกษาส่วนมากยังมีความเชื่อว่า ทำกรรมดีแล้วจะได้รับผลกรรมดี

ตอบแทน แต่เป็นกรรมที่แทนในชาตินี้มากกว่าจะตอบแทนในชาติหน้า นักศึกษาที่มีได้ศึกษา วิชาศาสนาเปรียบเทียบมาเลย มีความเชื่อว่ากรรมดีและกรรมชั่ว ไม่ถูกตอบแทนและการ ทำบุญนั้นทำไปตามประเพณีเท่านั้น

สุดาวดี คุณวัฒน์ (2521) ได้ทำการศึกษาเรื่อง "ทัศนคติของนักศึกษามหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ต่อพุทธศาสนาและพระสงฆ์" ได้ผลดังนี้คือ

ทัศนคติของนักศึกษาระบบธรรมศาสตร์ต่อพุทธศาสนา

1. มีความแตกต่างในทัศนคติต่อพุทธศาสนา ระหว่างเพศ กล่าวคือ เพศหญิงมีทัศนคติ เห็นชอบด้วยกับพุทธศาสนามากกว่าเพศชาย
2. ไม่มีความแตกต่างในทัศนคติต่อพุทธศาสนา เมื่อจำแนกตามสาขาวิชา
3. มีความแตกต่างในทัศนคติต่อพุทธศาสนา ระหว่างเชื้อชาติ กล่าวคือ นักศึกษา เชื้อชาติไทย มีทัศนคติเห็นชอบด้วยกับพุทธศาสนามากกว่านักศึกษามีเชื้อชาติจีน
4. ไม่มีความแตกต่างในทัศนคติต่อพุทธศาสนา เมื่อจำแนกตามกลุ่มผู้เคยฟังธรรม และไม่เคยฟังธรรม
5. มีความแตกต่างในทัศนคติต่อพุทธศาสนา เมื่อจำแนกตามกลุ่มอุดมคติในชีวิต
 - (1) ดำรงชีวิตอยู่ในศีลธรรม (2) ไม่มีเป้าหมายเฉพาะพยายามดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับ สิ่งแวดล้อม (3) ดำรงชีวิตตามความชอบและความพอใจของตนเอง (4) แสวงหาตำแหน่ง ความร่ำรวย เกียรติยศ ชื่อเสียงในสังคม (5) ทุ้มเทตนเพื่อประโยชน์ของสังคม กล่าวคือ นักศึกษามีอุดมคติ (1) มีความเห็นชอบกับพุทธศาสนามากกว่ากลุ่มอุดมคติ (2), (3), (4) และ (5)

ทัศนคติของนักศึกษาระบบธรรมศาสตร์ต่อพระสงฆ์

1. ไม่มีความแตกต่างในทัศนคติต่อพระสงฆ์ เมื่อจำแนกตามสาขาวิชา
2. มีความแตกต่างในทัศนคติต่อพระสงฆ์ เมื่อจำแนกตามเพศ กล่าวคือ เพศหญิง มีทัศนคติเห็นชอบด้วยกับพระสงฆ์มากกว่าเพศชาย
3. ไม่มีความแตกต่างในทัศนคติต่อพระสงฆ์ เมื่อจำแนกตามเชื้อชาติ
4. ไม่มีความแตกต่างในทัศนคติต่อพระสงฆ์ระหว่างผู้ที่เคยฟังธรรมและไม่เคยฟังธรรม

5. ไม่มีความแตกต่างในทัศนคติต่อพระสงฆ์ เมื่อจำแนกตามกลุ่มอุดมคติในชีวิต

Larry Allan Gardner Ph.D. แห่ง School of Theology, Boston University (1960) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "Certain Religious Attitudes and Beliefs of Student in a Lutheran Collage with Reference to their Value Structure and Personal Variables" ผู้วิจัยต้องการทราบถึงทัศนคติและความเชื่อที่มีต่อศาสนาว่าเป็นอย่างไรและเกี่ยวข้องกับตัวบุคคลอย่างไร ตลอดจนเปรียบเทียบทัศนคติความเชื่อ คุณค่าในด้านศาสนาระหว่างนักศึกษาต่างมหาวิทยาลัย ตั้งระดับความเชื่อมั่นไว้ 0.5 ผลการวิจัยปรากฏว่า

1. อาชีพของบิดา มารดามีอิทธิพลต่อทัศนคติ และความเชื่อมั่นในทางศาสนาของนักศึกษา
 2. ส่วนใหญ่ของนักศึกษามองเห็นคุณค่าของศาสนา และมีทัศนคติที่ดีต่อศาสนา
 3. ไม่มีความแตกต่างเป็นนัยสำคัญระหว่างนักศึกษาชาย - หญิง เกี่ยวกับทัศนคติที่ดีต่อศาสนา
 4. นักศึกษาส่วนใหญ่มีความเชื่อในศาสนาในลักษณะที่เป็นมรดกตกทอดมา
 5. ไม่มีความสัมพันธ์ระหว่างความถนัดทางด้านวิชาการ และทัศนคติทางด้านศาสนา
- เลข

Fernando M. Basabe แห่ง Sophia University (1967) ได้สำรวจทัศนคติของเด็กหนุ่มสาวญี่ปุ่นที่มีต่อศาสนา ตัวอย่างประชากร คือ นักศึกษาชั้นปีที่ 1 ในมหาวิทยาลัย 44 แห่ง จำนวน 6,180 คน เป็นนิสิตชาย 5,178 คน หญิง 1,002 คน ในจำนวนนี้มีนักศึกษาที่มีความเชื่อในศาสนาประมาณ 8% เท่านั้น ผลที่ได้โดยสรุป ก็คือ

1. นักศึกษาประมาณ 70% เห็นว่า ศาสนาเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น เพื่อสนองความต้องการทางใจ และให้เกิดความสุขบรรเทาทุกข์

ประมาณ 60% เห็นว่า ศาสนาไม่จำเป็นสำหรับผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง ศาสนาเหมาะสำหรับคนอ่อนแอ ไม่มีความทะเยอทะยาน และต้องการที่พึ่ง พวกนี้ไม่ได้มองศาสนาในแง่ของความจริง และในแง่ของสิ่งที่มีอยู่จริง

ประมาณ 55 - 65% ที่มองเห็นคุณค่าทางด้านจิตใจ และให้ความสุข ความมั่นใจในยามทุกข์ พวกที่ยอมรับศาสนานี้มองศาสนาในแง่สิ่งที่เข้าใจในระดับศีลธรรมจรรยา

2. นักศึกษาหญิงมีทัศนคติเห็นชอบกับศาสนามากเก่านักศึกษาชาย ประมาณ 10 - 15%

3. นักศึกษาที่ศึกษาทางมนุษยศาสตร์มีทัศนคติที่เห็นชอบด้วยกับศาสนามากกว่าพวกเรียนทางวิทยาศาสตร์

4. เมื่อเปรียบเทียบทัศนคติต่อศาสนา โดยจำแนกตามกลุ่มอุดมคติของชีวิตแล้วมีผู้เห็นชอบด้วยกับศาสนา ดังนี้

- กลุ่มที่ทุ่มเทตนเองเพื่อประโยชน์สังคม	65%
- กลุ่มที่ดำรงชีวิตในศีลธรรม	51%
- กลุ่มที่แสวงหาตำแหน่งในสังคม ความร่ำรวยและชื่อเสียง	48%
- กลุ่มที่ชอบทำอะไรตามความชอบ ความสนใจของตนเอง	44%
- กลุ่มที่ไม่มีเป้าหมายเฉพาะพยายามดำรงชีวิตสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม	32%

วิธีดำเนินการวิจัยของวิทยานิพนธ์

การกำหนดกลุ่มประชากรที่ศึกษา

1. การเลือกกลุ่มประชากรในการศึกษา เป็นการสุ่มตัวอย่างตามจุดมุ่งหมายซึ่งผู้วิจัยเป็นผู้เลือกโดยยึดวัตถุประสงค์หรือลักษณะในการวิจัยเป็นสำคัญ โดยเลือกจากชมรมพุทธศาสตร์ 5 สถาบัน คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ที่เลือกชมรมพุทธศาสตร์จากสถาบันเหล่านี้ ก็เพราะเห็นว่าเป็นชมรมพุทธศาสตร์ที่มีการจัดตั้งมานานแล้ว และมีบทบาทอย่างมากในมหาวิทยาลัย

2. การกำหนดลักษณะของประชากรที่จะศึกษา ดังนี้

2.1 เป็นนิสิต นักศึกษาที่กำลังศึกษาอยู่ในสถาบันทั้ง 5 สถาบันคือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร และต้องเป็นสมาชิกของชมรมพุทธศาสตร์ และเข้าร่วมทำกิจกรรมกับชมรมพุทธศาสตร์เป็นประจำ

2.2 การกำหนดจำนวนประชากรที่เป็นตัวอย่างในการวิจัย คือ ผู้ที่เป็นสมาชิกของชมรมพุทธศาสตร์ประมาณ 590 คน จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 120 คน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 140 คน มหาวิทยาลัยรามคำแหง 130 คน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 100 คน และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 100 คน แต่มีผู้เข้าร่วมทำกิจกรรมกับทางชมรมพุทธศาสตร์เป็นประจำมีอยู่ประมาณ 120 คน โดยดูจากผู้เข้าร่วมทำกิจกรรมกับทางชมรมพุทธศาสตร์อยู่บ่อย ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการสวดมนต์การทำวัตรเช้า - เย็น การฝึกสมาธิทุกวัน การเข้าร่วมในการทำบุญตักบาตรกับทางชมรมฯ ทุก อาทิตย์ หรือการเข้าร่วมในการจัดทำนิทรรศการต่าง ๆ เป็นประจำ เป็นต้น ซึ่งประธานชมรมฯ จะเป็นผู้เลือกขึ้นมาอยู่ประมาณ 120 คน กล่าวคือ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 30 คน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 20 คน มหาวิทยาลัยรามคำแหง 30 คน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 20 คน และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 20 คน แต่ในนั้นก็เก็บแบบสอบถามได้ทั้งหมด 113 คน คิดเป็นร้อยละ 94.1% ของสมาชิกทั้งหมดที่เข้าร่วมทำกิจกรรมกับทางชมรมพุทธศาสตร์เป็นประจำ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้มี 2 วิธีคือ

1. ข้อมูลที่ได้จากเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งส่วนมากเป็นเอกสารงานวิจัยและบทความเกี่ยวกับชมรมพุทธศาสตร์ สถานที่ค้นคว้าข้อมูล คือ ห้องสมุดต่าง ๆ ได้แก่ ห้องสมุดคณะรัฐศาสตร์ หอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ รวมทั้งชมรมพุทธศาสตร์จากสถาบันต่าง ๆ ทั้ง 5 สถาบัน เป็นต้น

2. ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยสนาม (Field Research) ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ โดยใช้การสัมภาษณ์จากแบบสอบถาม (Questionnaire) และแบบสัมภาษณ์

(Interview Guide) ผู้ที่อยู่ในข่ายที่ถูกสัมภาษณ์ ประกอบด้วย

2.1 ประธานชมรมพุทธศาสตร์ ซึ่งจะสัมภาษณ์ตามแบบสัมภาษณ์ โดยมีหัวข้อกว้าง ๆ เป็นแนวทาง (interview guide)

2.2 คณะกรรมการ

2.3 สมาชิกที่เข้าร่วมทำกิจกรรมกับทางชมรมพุทธศาสตร์

สำหรับ 2.2 และ 2.3 จะสัมภาษณ์ตามแบบสอบถาม ผู้ที่ถูกสัมภาษณ์คือผู้ที่ประธานชมรมพุทธศาสตร์เป็นผู้เลือกขึ้นโดยพิจารณาจากผู้ที่มาเข้าร่วมทำกิจกรรมกับทางชมรมฯ อยู่บ่อย ๆ หรือเป็นประจำ

การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้แบบสอบถามชื่อ "ชมรมพุทธศาสตร์กับการส่งเสริมพุทธศาสนา" เป็นแบบสอบถามที่สร้างขึ้น เพื่อศึกษาถึงภูมิหลังของนิสิต นักศึกษาที่มาเข้าร่วมเป็นสมาชิก หรือทำกิจกรรมกับทางชมรมฯ และเพื่อวัดทัศนคติของนิสิต นักศึกษา ที่มีต่อกิจกรรมของชมรมฯ ที่จัดขึ้น

แบบสอบถามที่ใช้ เป็นแบบสอบถามแบบคำถามปิด (closed - ended questionnaire) ซึ่งมีแนวคำถามในสิ่งที่ต้องการทราบไว้ในแบบสอบถาม

แบบสอบถามประกอบด้วย คำถามรวม 2 ตอนด้วยกันคือ

ตอนที่ 1 เป็นคำถามแบบให้เลือกตอบ (Multiple choice) มีข้อความให้ผู้ตอบเลือกตอบที่ตรงกับความคิดเห็นของตนเองมากที่สุด ซึ่งประกอบด้วย

1. ภูมิหลังทั่วไปของนิสิต นักศึกษา เช่น เพศ ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัว แหล่งที่อยู่อาศัย เชื้อสาย การใช้เวลาว่างและการปฏิบัติศาสนกิจ

2. การเข้าร่วมทำกิจกรรมกับทางชมรมฯ เช่น เหตุผลของการเข้าร่วม ประโยชน์ที่ได้รับ กิจกรรมที่เข้าร่วม ฯลฯ

ตอนที่ 2 เป็นกิจกรรมที่ทางชมรมพุทธศาสตร์จัดขึ้น ประกอบด้วย

1. การเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชมรมฯ ซึ่งผู้ตอบสามารถตอบได้ 4 ระดับคือ

- (3) มาก
- (2) ปานกลาง
- (1) น้อย
- (0) ไม่มีส่วนร่วม

2. เป็นการวัดทัศนคติ โดยผู้ตอบสามารถแสดงความคิดเห็นได้ 5 ระดับคือ

- เห็นด้วยอย่างยิ่ง
- เห็นด้วย
- ไม่แน่ใจ
- ไม่เห็นด้วย
- ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง

3. ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยจะใช้เวลาในการเก็บข้อมูลตั้งแต่เดือน ธันวาคม พ.ศ. 2530 - กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2531 รวมระยะเวลา 3 เดือน

การวิเคราะห์และแปลความหมายของข้อมูล

1. เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องและจากการสัมภาษณ์แล้วนำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา
2. การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม นำมาวิเคราะห์เชิงสถิติ โดยใช้ค่าสถิติพื้นฐานอันได้แก่ ค่าร้อยละ

แผนการดำเนินงาน

การดำเนินงานการวิจัย แบ่งเป็นขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร รายงานการวิจัย บทความต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชมรมพุทธศาสตร์

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาโดยการสัมภาษณ์ โดยแบ่งเป็น 3 ระยะ กล่าวคือ

ระยะที่ 1 เข้าสนามทำความคุ้นเคยกับประธานชมรมพุทธศาสตร์และคณะกรรมการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน ประวัติความเป็นมาของชมรมพุทธศาสตร์ลักษณะของกิจกรรมที่จัดทำขึ้น ใช้เวลาประมาณ 1 เดือน

ร่างแบบสอบถามที่เกี่ยวกับภูมิหลังของสมาชิกของชมรมพุทธศาสตร์ ประวัติความเป็นมาของชมรมพุทธศาสตร์ กิจกรรมต่าง ๆ ของชมรมพุทธศาสตร์ที่จัดขึ้นใช้เวลาประมาณ 2 เดือน

ระยะที่ 2 ศึกษากิจกรรมของชมรมพุทธศาสตร์ โดยการสัมภาษณ์พูดคุยอย่างเป็นทางการ ใช้เวลาประมาณ 2 เดือน ในที่นี้จะ เป็นการให้ตอบแบบสอบถามซึ่งประธานชมรมพุทธศาสตร์เป็นผู้คัดเลือกจากสมาชิกที่เข้าร่วมทำกิจกรรมกับทางชมรมฯ เป็นประจำ เช่น การมาสวดมนต์ทำวัตรเช้า - เย็น การทำบุญตักบาตรและการเข้าร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ เป็นประจำ เป็นต้น

ระยะที่ 3 ทบทวนข้อมูลที่ได้อินสัมภาษณ์เพิ่มเติม ใช้เวลาประมาณ 1 เดือน